

ТИПИ ЕЛЕКТРОННИХ ОБ'ЄКТІВ У ВИВЧЕННІ СИНОНІМІКИ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА

Зосереджено увагу на творенні нових словникових об'єктів на підставі існуючих лексикографічних корпусів. Описано основні компоненти електронної моделі для вивчення наслідків відображення синоніміки англійського дієслова у його спільнокореневій деривації.

The paper focuses on the modelling of dictionary objects falling back on the existing lexicographic corpora. It describes major components of the electronic framework suitable for the study of the reflection of the synonymy of the English verbs in their same-root coinages.

Вивчення онтологічних рис лексичного складу мови базується на двох типах джерел – лексикографічних та корпусних. Широка представленість текстів у монументальних словниках англійської мови (для цього варіанту аналізу обрано Великий Оксфордський Словник Англійської мови – далі OED [9]) дозволяє “примирити” антиномію двох епістемологічних традицій та створити якісно нові лексикологічні об'єкти.

Прецедентом вирішення цієї суперечності є історичний тезаурус англійської мови [порівн. 7]. Ми ж запропонували підхід, де лексикографічне (сучасне та/або історичне) конструювання синоніміки охоплює дериваційний потенціал лексикону. Ця обставина уможливило укладання низки словників, у яких синонімічні ряди спільної категорійної чи суфіксальної співвіднесеності піддано “гніздуванню” за принципом словотвірного словника. Спільнокореневі ж гнізда словника зазнають рядного ономазіологічного ранжування за відповідними категорійними чи суфіксальними слотами. Побіжно й на іншому матеріалі цю проблему було вперше описано ще в радянській дериватології [4].

Словник віддієслівних словотвірних гнізд. Віддієслівне гніздо поряд з дієслівною вершиною вміщає відповідні категорійні слоти субстантивного (за пропозиційними типами номіналізації) та ад'єктивного (прикметникового і/або дієприкметникового) кроків (за іншою термінологією частини мовних зон) віддієслівної похідності.

У першому випадку розрізнятимемо спільнокореневі з дієсловом назви дії (d_1), назви дії, що допускають однослівну лексикалізацію у назви стану чи результату дії – фактивні іменники (d_2), назви джерела дії, як-от агентивні та/або інструментальні іменники чи іменники збіжні за семантичним статусом з глибинним відмінком “сила” (d_3), пацієнтивні іменники (d_5), віддієслівні прикметники (d_6), лексикалізовані (подані окремими лемами чи представлені у словникових статтях дієслів як похідні лексеми, а не лише морфологічні форми основи) дієприкметники теперішнього часу (d_6), пасивні модальні прикметники (d_7), лексикалізовані (за вище згаданими для d_6 критеріями) дієприкметники минулого часу (d_8).

На другому такті віддієслівної похідності розрізнятимемо вторинні прислівники/іменники спільної проміжної мотивації, відповідно d_9 (мотивований прикметником прислівник), d_{10} (мотивований прикметником іменник), d_{11} (мотивований дієприкметником теперішнього часу прислівник), d_{12} (мотивований дієприкметником теперішнього часу іменник), d_{13} (мотивований пасивним модальним прикметником прислівник), d_{14} (мотивований пасивним модальним прикметником іменник), d_{15} (мотивований дієприкметником минулого часу прислівник), d_{16} (мотивований дієприкметником минулого часу іменник).

З огляду на переважаючу епідигматичну деривацію (однослівну співвіднесеність з номіналізаціями за типом d_2) закривають список випадків віддієслівної перекатегоризації фактивні іменники (d_{17}).

Гніздовий синонімічний словник девербативів. Синонімічні ряди віддієслівних похідних являють собою словотвірне відображення подібних відношень між конститuentами рядів первинних дієслів. Моделювання такого відображення базується на перетині описаного вище *Електронного словника спільнокореневих віддієслівних гнізд* із *Словником дієслівних синонімічних рядів*, члени яких мотивують відповідні деривати спільнокореневого творення. Тут з метою ілюстрації обрано тезаурус Вебстера [10]. Зрозуміло, що множинність тезаурусів англійської мови розширює можливості “зливаального” електронного моделювання.

Умовою рядності у тезаурусі девербативів є наслідок дії словотвірного правила чи контактна інфільтрація у позиції домінанти та хоча б одного члена ряду. Розщеплені синонімічні ряди

з незаповненою позицією домінанти не релевантні для сучасного тезауруса Вони скорочують його категоріальну структуру. Такі самі наслідки для структури тезауруса настають при блокуванні словотвірних правил стосовно усіх членів дієслівного синонімічного ряду. Словотвірні фільтри можуть торкатися лише окремих або й усіх синонімічних рядів гніздового тезауруса.

Поширеність дії словотвірних фільтрів спричиняє скорочення категоріальної структури тезауруса. За розташуванням словотвірні фільтри поділятимемо на вертикальні (такі, що визначають комбінаторику синонімічних рядів різних типів у словниковій статті гніздового тезауруса) та горизонтальні, які торкаються конститuentів синонімічних рядів. Відсутність вертикальних лакун можлива лише у першому такті віддієслівної деривації, у другому ж такті словотворення не буває повним.

Основою ономаціологічного ресурсу віддієслівних тезаурусів різної категоріальності є довжина синонімічного ряду дієслів. За відсутності словотвірних лакун щільність синонімів вихідного ряду при його перекатегоризації залишається незмінною:

0 adhere, observe, comply

1 adhering, observing, complying

3 adherer, observator*, complier

5 adherent, observant, compliant

6 adhering, observing, complying

9 adherently, observantly, compliantly

З ростом довжини синонімічного ряду ймовірність накладання словотвірних обмежень на його окремі члени зростає, хоча навіть синонімічні пари можуть зазнавати дії словотвірних фільтрів і, навпаки, деривації від довгих синонімічних рядів може не торкатися дія категоріальних (чи суфіксальних) обмежень.

У випадку багатозначності дієслівної домінанти синонімізація дієслова у тезаурусі та синонімізація лексем заданої категоріальності у синонімічних рядах девербативів має в основі різні значення (епідигмати) полісеманта.

Словотвірні фільтри можуть торкаються не лише окремих, але й усіх синонімічних рядів гніздового тезауруса. При цьому вони змінюють щільність відповідного синонімічного ряду.

scatter [To cause to separate] dispel, derange, dissipate, diffuse, strew, divide, disband, shed (set apart), distribute, intersperse, disseminate, separate, disunite, sunder, sever

2 scattering, -, derangement, dissipation, diffusion, strewing, division, disbandment, shedding, distribution, interspersed, dissemination, separation, -, -, severing

3 scatterer, dispeller, -, dissipater, diffuser, strewer, divider, -, shedder, distributor, -, disseminator, separator, disuniter, sunderer, severer

5 scattery, dispellent, -, dissipative, diffusive, -, divident, -, -, distributive, -, disseminative, separative, -, -, -

6 scattering, dispelling, deranging, dissipating, diffusing, -, dividing, disbanding, shedding, distributing, -, -, separating, disuniting, sundering, severing

7 scatterable, -, derangeable, dissipable*, diffusible, -, dividable, -, sheddable*, distributable, -, -, separable, -, sunderable, severable

8 scattered, -, deranged, dissipated, diffused, strewed, divided, disbanded, shedded, distributed, interspersed, disseminated, separated, disunited, sundered, severed

11 scatteringly, -, -, -, -, strewingly, dividingly, -, -, -, -, -, -, -, severingly

12 scatteringness*, -, -, -, -, -, -, -, -, -, -, -, -, -

15 scatteredly, -, -, -, diffusedly, -, dividedly, -, -, distributedly, interspersedly, -, separatedly, disunitedly, -, severedly

16 scatteredness, -, -, -, diffusedness, -, dividedness, -, -, -, -, -, -, -, -

17 scattering, -, derangement, dissipation, diffusion, strewing, division, disbandment, shedding, distribution, interspersed, dissemination, separation, -, sunderance, severing

Словотвірні обмеження – факультативна, хоча й переважаюча риса організації відображеної у дериваційних потенціях синоніміки. Збереження порядкового рисунку синоніміки при словотвірній перекатегоризації можливе на основі вивчення місця розташування першої словотвірної лакуни у похідних рядах різної категоріальності. Ділянки вихідних синонімічних рядів залежно від близькості до домінанти стохастично співвідносні з дією словотвірних фільтрів стосовно відповідних основ.

Випадки суфіксальної варіативності у категоріальних позиціях допускають альтернативні

“злиту” чи автономну версії рядів. Зрозуміло, що ця обставина впливатиме на кількість незаповнених позицій у модельованому ряді.

Зворотний синонімічний словник дієслів. Словник синонімічних рядів – двосторонній (“дзеркальний”) лексикографічний об’єкт. Його можна сприймати у традиційній векторності, читаючи синонімічний ряд “зліва направо”. Таке прочитання відображає семантичну складність домінанти. Адже її мірою можна прийняти кількість конститuentів у синонімічному ряді. Проте прочитання синоніміки можливе й у зворотному напрямі. Тоді конститuentами синонімічного ряду стають домінанти тих синонімічних рядів звичайного (прямого) тезауруса, у яких довільна лексема зустрічається серед членів синонімічного ряду. Таке обернене прочитання відображає семантичну похідність прийнятої за домінанту зворотного синонімічного ряду лексеми. Мірою семантичної похідності, так само як і семантичної складності, є кількість лексем у ряді [3].

Проте склад синоніміки у прямому та зворотному синонімічних рядах не збігається щодо кількості та тотожності конститuentів. Обидва ряди також різняться арифметизацією ономаціологічних просторів. Нетривіальність метрики зворотного ряду полягає у її нерівномірності. Адже відповідний коефіцієнт семантичної відстані конститuentів ряду від домінанти вираховується на підставі змінних довжин прямих синонімічних рядів та відповідних порядкових номерів їхнього довільного конститuenta [2, с. 49], який стає домінантою зворотного синонімічного ряду. Особливістю такої арифметизації є нерівномірна щільність ряду (окрім випадків, коли така щільність є справді рівномірною), а також ймовірність належності до ряду рівновіддалених від домінанти синонімів [див. детальніше 1].

Зворотний гніздовий синонімічний словник. Арифметизація ономаціологічних просторів у зворотній синоніміці віддієслівних похідних різної категоріальності відображає щільність відповідних рядів із врахуванням змінної метрики прямого тезауруса, викликані дією відповідних словотвірних фільтрів. З огляду на цю обставину у гніздовому зворотному словнику девербативів недоцільно відображати відсутність похідного у його гіпотетичній співвіднесеності із спільнокореневим дієсловом (подібно до прочерків у прямих рядах).

Процедура переписування рядів на підставі суфіксальної однорідності похідних конститuentів викличе зміни у відповідній арифметизації модельованих ономаціологічних просторів. При злитті суфіксальної варіативності спільнокореневих конститuentів варіантний суфікс подано у дужках, проте вагові коефіцієнти вираховано за базовою формантною позицією на основі хронологічної глибини варіантів або ж вищої продуктивності відповідної морфеми за умови збіжності датування текстових прототипів. Категоріальна структура зворотних синонімічних рядів різноманітна. Проте, на противагу загалом незбіжному конститuentному складові прямої та зворотної синоніміки вона збігається зі структурою прямих рядів.

АВЕТ (6): abet (to excite, 1.00); abet (to help, 1.00); help (to aid, 0.92); support (to uphold, 0.91); encourage (to give support, 0.45); incite (0.11)

1. abetting [-ment, -ance] (1.00); abetting [-ment, -ance] (1.00); supporting [-ment] (0.88); encouraging (0.38); inciting (0.11)

3. abettor [-er] (1.00); abettor [-er] (1.00); helper (0.92); supporter (0.90); encourager (0.45); inciter (0.11)

АВНОР (7): abhor (1.00); hate (to detest, 0.95); loathe (0.75); detest (0.75); abominate (0.75); dislike (0.71); execrate (to detest, 0.50)

2. abhorring [-ment] (1.00); detestation (0.67); abomination (0.67); execration (0.67)

3. abhorrer (1.00); hater (0.95); loather (0.75); detester [-ant] (0.75); abominator [-er] (0.75); disliker (0.70); execrator [-er] (0.50)

5. abhorrent (1.00); detestant* [-ful] (0.67); execrative (0.50)

6. abhorring* (1.00); loathing (0.67); detesting (0.75); disliking (0.63); execrating (0.33)

7. abhorrible (1.00); hateable (0.91); detestable (0.67); abominable (0.67); execrable (0.67)

8. abhorred (1.00); hated (0.95); loathed (0.75); detested (0.75); abominated (0.75); disliked (0.71); execrated (0.50)

9. abhorrently (1.00); execratively (0.50)

17 abhorment* [-ing] (1.00); detestation (0.67); abomination (0.67); execration (0.67)

Розщеплені синонімічні ряди із єдиною заповненою позицією домінанти все ж релевантні для зворотного гніздового синонімічного словника. Вони показують місця потенційної рядності. Таких випадків значно менше, ніж у прямому тезаурусі. Адже у дієслівній частині гніздового тезауруса домінанта оберненого ряду анафорична до його конститuentів, що, зрозуміло, не є

обов'язковою умовою віддієслівної перекатегоризації:

Полісемічність домінанти відображено у відповідних словозначеннях. Їх кількість включено до загального числа конститuentів ряду. У цій версії тезауруса зворотні синоніми до багатозначних дієслів подано за спадною шкалою вагових коефіцієнтів семантичної близькості. Варіантним моделюванням була б їхня індексація за відповідними лексико-семантичними варіантами домінанти.

ADHERE (10): adhere (to conform to, 1.00); adhere (to serve, 1.00); adhere (to stick to, 1.00); stick (to remain fastened, 0.91); fasten (to make sth secure, 0.84); cling (0.67); cleave (to stick, 0.50); cohere (to stick together, 0.50); meet (to touch, 0.25); bind (to hold together or in palce, 0.25)

1. adhering (1.00); adhering (1.00); adhering (1.00); clinging (0.67); coherency (0.67); meeting (0.20)

3. adherer (1.00); adherer (1.00); adherer (1.00); sticker (0.91); fastener (0.82); clinger (0.67); cleaver (0.50); coherent (0.50); meeter (0.25); binder (0.25)

5. adherent (1.00); adherent (1.00); adherent (1.00); sticky (0.80); clingy (0.50); coherent [-ive] (0.67)

6. adhering (1.00); adhering (1.00); adhering (1.00); sticking (0.91); fastening (0.83); clinging (0.67); cleaving (0.50); cohering (0.50); meeting (0.25); binding (0.25)

9. adherently (1.00); adherently (1.00); adherently (1.00); stickily (0.75); coherently (0.50)

У мірі семантичної складності певної частини домінант синонімічних рядів прямого тезауруса зустрічаємо конститuentи, які не наділені властивістю творити ряди у ньому. Обернення тезауруса дозволяє уникнути даної антиномії. Адже ці слова не позбавлені функції семантичної похідності. Зворотні синонімічні ряди таких дієслів та їхніх спільнокоренових похідних не виявляють коефіцієнта власної тотожності до домінанти:

ABASE (7): disgrace (0.85); corrupt (to debase, 0.84); betray (to seduce and abandon, 0.75); depress (to bring to a lower state, 0.70); reduce (to humble, 0.25); debase (0.25); humble (0.20)

1. [abasing, -ance] disgracing (0.81); corrupting (0.82); betraying (0.75); depressing (0.65); reducing [-ment] (0.25); debasing (0.25); humbling (0.18)

2. [abasement] disgracement* (0.80); corruption (0.90); betrayal (0.75); depression [-tion, -ture] (0.67); debasement (0.33)

3. [abasser] disgracer (0.83); corrupter (0.85); betrayer (0.75); depressor [-er, -ant] (0.70); reducer (0.33); debaser (0.25); humbler (0.22)

6. [abasing] disgracing (0.83); corrupting (0.82); betraying (0.75); depressing (0.70); reducing (0.33); debasing (0.25); humbling (0.18)

8. [abased] disgraced (0.84); corrupted (0.86); betrayed (0.75); depressed (0.70); reduced (0.33); debased (0.25); humbled (0.25)

15. [abasedly] corruptedly (0.70); depressedly (0.57)

16. [abasedness] corruptedness (0.79); debasedness (0.25)

17. [abasement] disgracement* (0.81); corruption (0.91); betrayal (0.75); depressure* [-tion, -ture] (0.64); debasement (0.33); humblemment (0.30).

Цей аспект синонімічних відношень залишився б непомітним без процедури обернення тезауруса. Він є одним із виявів референційних островів та асиметрії синонімічних відношень у словнику та ментальному лексиконі.

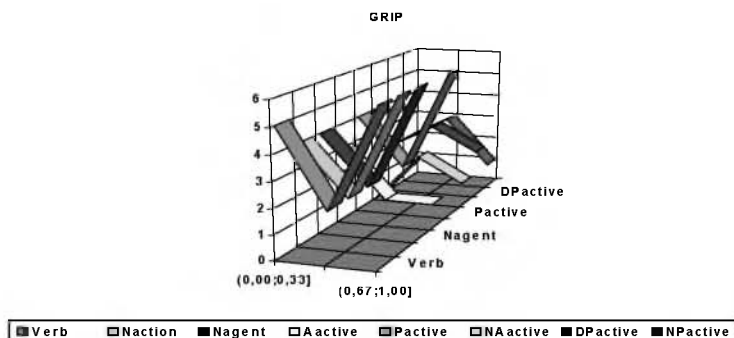

Рис. 1. Інвентарна насиченість категоріальних частин гніздового зворотного тезауруса дієслова *grip*.

Коливання у вагових коефіцієнтах синонімічної близькості слів піддаються візуалізації в атласі відповідних ономазіологічних просторів різної категоріальності.

Узагальнення цієї частини системно-квантитативної організації тезауруса дозволяє запровадити різну дискретизацію семантичного простору, суміжним частинам якого властива змінна (зростаюча або спадна) чи й того жна інвентарна насиченість або навіть лакунарність.

Example ASSEMBLE

ASSEMBLE	1250	ASSEMBLER	1625
JOIN(put together)	1297	JOINER(put together)	1483
GLUE	1382	GLUER	1483
ERECT	1417	ERECTOR	1538
SOLDER	1428	SOLDERER	1528
MOULD(mix,knead,blend)	1480	MOULDER(mix,knead,blend)	1440
UNITE	1432	UNITER	1507
WELD	1599	WELDER	1828
MODEL	1604	MODELLER	1693
CONSTRUCT	1610	CONSTRUCTOR	1751

0 0 0 0 0 0 0 0 1 0 1	X-----++	X -1 -1 -1 -1 -1 -1 1 -1 1
0 0 1 1 1 1 0 1 1 1 1	-Y++++++++	-1 X 0 1 1 -1 1 1 1 1
0 1 0 1 1 1 0 1 1 1 1	-+X+++++	-1 0 X 1 1 -1 1 1 1 1
0 1 1 0 0 0 0 1 1 1 1	-++X++++	-1 1 1 X -1 -1 1 1 1 1
0 1 1 0 0 0 1 1 1 1 1	-++X++++	-1 1 1 -1 X -1 1 1 1 1
0 0 0 0 0 0 0 1 1 1 1	-----X++++	-1 -1 -1 -1 -1 X 1 1 1 1
0 1 1 1 1 1 1 0 1 1 1	+++++X++++	-1 1 1 1 1 1 X 1 1 1 1
1 1 1 1 1 1 1 0 0 0 0	+++++XK--	1 1 1 1 1 1 1 1 1 -1 -1
1 1 1 1 1 1 1 0 0 1	+++++XK+	-1 1 1 1 1 1 1 1 -1 X 1
1 1 1 1 1 1 1 0 1 0	+++++XK+	1 1 1 1 1 1 1 1 -1 1 X

Рис. 2. Послідовний тезаурус дієслів та віддієслівних утворів (ілюстрація агентивним іменником): у середній матриці додатним символом позначено відносні порядкові збіги конститuentів порівнюваних синонімік; ліва матриця відображає арифметизацію позитивної часової подібності у булівській алгебрі; права матриця розрізняє порядкові збіги (+1), незбіги (-1) та випадки абсолютного збігу текстових прототипів (0).

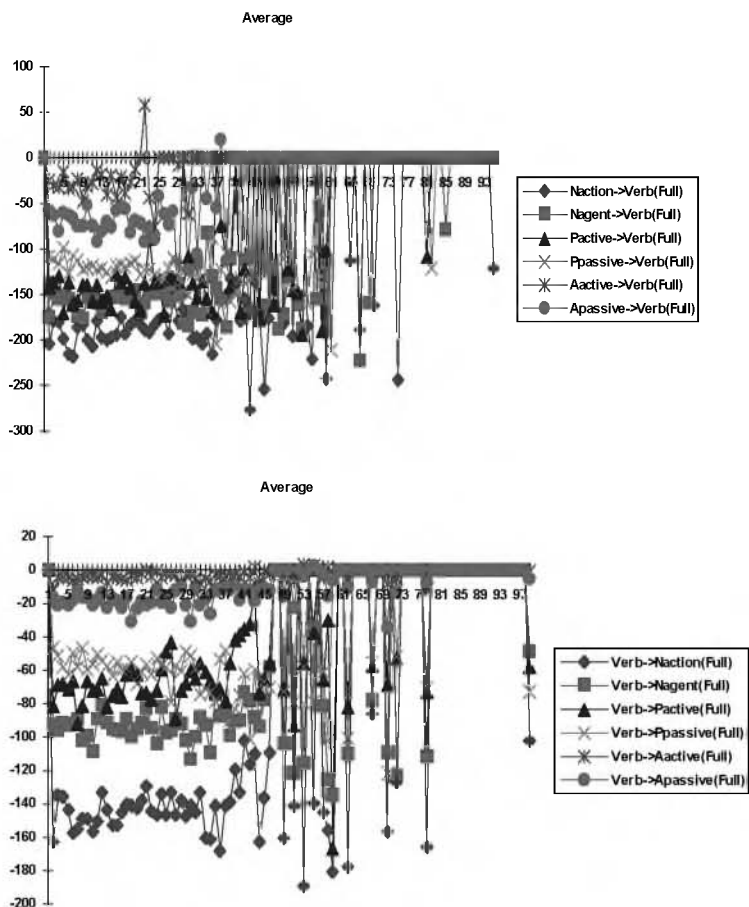

Рис.3. Оцінка часової подібності розгортання синоніміки в усередненому вимірі за кількістю конститuentів (горизонтальна шкала) ряду обраного основою порівняння (лівий протичлен у таблиці) в термінах часового диференціалу текстових прототипів спільнокореневих лексем за OED.

Історичний гніздовий словник синонімів. Прямі синонімічні ряди дієслів стають об'єктами історичної лексикології за умови хронологічного перерозподілу їхніх конститuentів. Збіг домінант сучасного та історичного рядів факультативний. Переміщення конститuenta сучасного ряду у позицію домінанти історичного ряду спричиняє пучкування історичних рядів. При словотвірній перекатегоризації довільний конститuent похідного ряду може опинитися у позиції його хронологічної домінанти. Ця обставина знімає умову розпаду рядності за умови накладання словотвірного фільтра на домінанту.

Синонімічні ряди різної категоріальності в історичному гніздовому тезаурусі зіставні щодо порядковості своїх конститuentів у матриці хронотропності (часової подібності) відносного чи абсолютного розгортання синоніміки у діахронії. Історичне обстеження тезауруса здатне дати понад 250.000 матриць синонімічної хронотропності (рис.2). Ступінь часової подібності розгортання різнокатегоріальної синоніміки стохастично співвідносний з категоріальним статусом порівнюваних рядів та категоріальною належністю точки відліку у таких порівняннях (рис.3).

Макросемантичні способи представлення синоніміки допускають етимологічні, тематичні, хронологічні, епідигматичні, а також перехресні стратифікації. Запропоновані методики підтверджують конструктивність гнучкого використання монументальних словників у поєднанні із спеціально спроектованими лексикографічними корпусами [5; 6; 8]. Електронне моделювання здатне виявити ще не вивчені грані системності лексичного складу мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Білинський М.Е. Синоніміка англійського дієслова: словник семантичних відстаней. Львів, 1999.
2. Левицкий В.В., Стернин И.Я. Экспериментальные методы в семасиологии. Воронеж, 1989.
3. Скороходько Е.Ф. Сіткове моделювання лексики: лінгвістична інтерпретація параметрів семантичної складності// Мовознавство. 1995. № 6.
4. Тихонов А.Н., Пардаев А.С. Роль гнензд однокорневых слов в системной организации лексики. Отраженная синоними. Отраженная антонимия. Отраженная омонимия. Ташкент, 1989.
5. Aronoff M., Fuhrhop N. Restricting suffix combinations in German and English: Closing suffixes and the monosuffix constraint// *Natural Language and Linguistic Theory*. 20002. Vol. 20, No. 4.
6. Bilynsky M. At the crossroads of synonymy and word-formation: thesauri of English deverbatives as software construable lexicographic corpora// 35. Österreichische Linguistiktagung. Innsbruck, 26-28 Oktober 2007. http://www.onomastik.at/index.pkp?article_id=72.
7. Kay, Ch J. , Wotherspoon I.A.W. Turning the dictionary inside out: Some issues in the compilation of a historical thesaurus. In: Diaz Vera, Javier E. (ed.). *A changing world of words. Studies in English historical lexicography, lexicology and semantics*. Amsterdam: Rodopi, 2002.
8. Markus, M. "Joseph's Wrights *English Dialect Dictionary* computerized: architecture and retrieval routine". *Dagstuhl Seminar Proceedings 06491. Digital Historical Corpora. Architecture, Annotation and Retrieval*. <http://drops.dagstuhl.de/opus/volltexte/2007/1052/>
9. OED = Oxford English Dictionary (Second Edition) on CD-ROM Version 3.0. 2002. Oxford: Oxford University Press
10. WNWТ = Webster's New World Thesaurus. Prepared by W.D. Lutz. New York: Prentice Hall, 1985.

Осовська І. М.
(Чернівці)

СТЕРЕОТИПНІ РОЛІ ДРУЖИНИ ТА ЇХ СТРАТЕГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ МАТРИМОНІАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено розгляду стереотипних ролей дружини та їх стратегічному потенціалу в німецькомовному матримоніальному дискурсі.

Статья посвящена рассмотрению стереотипных ролей супруги и их стратегическому потенциалу в немецкоязычном матримониальном дискурсе.

The article deals with the stereotypic roles of the wife and their strategic potential in the German matrimonial discourse.

Стереотипні ролі мають давню історію вживання і транслюють вікові уявлення народу про характер і призначення чоловіка та жінки у соціумі. Вони формувалися протягом століть,